

Πατρίς - Θρησκεία - Ιστορία: οι αντιδράσεις για το βιβλίο Ιστορίας της ΣΤ Δημοτικού

Στρατής Μπουρνάζος

Αυγή, 11/03/2007

Εδώ και μερικές βδομάδες, ένα ποτάμι διαμαρτυριών φουσκώνει. Στην αρχή, ήταν κάποια άρθρα σε μπλογκ και περιοδικά, ψηφίσματα και επιστολές, έπειτα ήρθαν οι εκδηλώσεις, η συλλογή υπογραφών, οι ερωτήσεις βουλευτών και --ανώτατος αναβαθμός-- τα δελτία ειδήσεων και τα "παράθυρα". Μιλάω, θα το καταλάβετε, για το ογκούμενο κύμα αντιδράσεων εναντίον του βιβλίου της Ιστορίας της ΣΤ Δημοτικού (συγγραφείς: Μαρία Ρεπούση, Χαρά Ανδρεάδου, Αριστείδης Πουταχίδης, Αρμόδιος Τσιβάς). Αυτή η φουσκονεριά τείνει, υπερβαίνοντας κατά πολύ το συγκεκριμένο εγχειρίδιο, να μετατραπεί σε πλημμύρα που κινδυνεύει να σαρώσει πολλά στο διάβα της, από την ελευθερία της έρευνας μέχρι τους κανόνες του δημοκρατικού διαλόγου, εισάγοντας στη θέση τους άλλα, πρωτόφαντα κριτήρια, όπως η σύμφωνη γνώμη της Εκκλησίας για ζητήματα εκπαίδευσης ή η αξιολόγηση βιβλίων και απόψεων με βάση τον Κανόνα της εθνικής ορθότητας που κελεύει: "Το έθνος πρέπει να μάθει να θεωρεί αληθινό ό,τι είναι εθνικό".

Η κριτική, βέβαια, όσο σκληρά κι αν γίνεται, είναι αναγκαία στο πλαίσιο του επιστημονικού διαλόγου και του δημοκρατικού ήθους. Μόνο που --κι αυτό ακριβώς είναι το λεπτό σημείο-- η εκστρατεία τούτη δεν συνιστά κριτική, αλλά προσπάθεια αποκλεισμού των "εθνικώς και θρησκευτικώς μη ορθών" απόψεων, απόπειρα προκρούστειας συμμόρφωσης των διδακτικών βιβλίων σε μια συντηρητική και αποστεωμένη αντίληψη περί σχολικής Ιστορίας. Το βιβλίο δεν επικρίνεται, στην πραγματικότητα, για τα προβλήματα και τις αδυναμίες του¹, αλλά μετριέται, κατά την εύστοχη έκφραση του "Ιού" (|Ελευθεροτυπία|, 18.2.2007)-- με τη "μεζούρα της εθνικοφροσύνης".

Έπειτα από όλα αυτά (καθώς μάλιστα το υπουργείο Παιδείας μιλάει για "διορθώσεις", περιφρονώντας τις διαδικασίες που το ίδιο έχει θεσπίσει), η υπεράσπιση του βιβλίου αποτελεί πρώτιστο καθήκον για όλους μας. Σε αυτό το θέμα, η λιτή αλλά περιεκτική δήλωση των 503 (ιστορικών και άλλων) αποτελεί ένα μίνιμουμ στο οποίο μπορούμε να συμφωνήσουμε. Την παραθέτω: "Παρακολουθούμε με ανησυχία την επιστημονικά ατεκμηρίωτη και ιδεολογικά χρωματισμένη αντίδραση προς το νέο σχολικό εγχειρίδιο ιστορίας της ΣΤ τάξης του Δημοτικού. Επειδή υπερασπιζόμαστε την ελευθερία της έρευνας και του επιστημονικού διαλόγου, στο πλαίσιο του οποίου είναι θεμιτή και εποικοδομητική η κριτική, ζητούμε το βιβλίο να παραμείνει στα σχολεία και να αξιολογηθεί μέσα από διαδικασίες διαφανείς, έγκυρες και δημοκρατικές. Διορθώσεις ή παρεμβάσεις στο κείμενο του σχολικού εγχειριδίου δεν νοείται να γίνονται με πολιτική εντολή, βάσει ατεκμηρίωτων διαμαρτυριών και κατά παράβαση κάθε επιστημονικής δεοντολογίας" (για τις υπογραφές, βλ. |Η Αυγή|, 7 και 8.3.2007).

Πρώτο καθήκον: η υπεράσπιση του βιβλίου

Το πρώτο και μείζον καθήκον λοιπόν, σε αυτήν τη συγκυρία, είναι η υπεράσπιση του βιβλίου. Η "διόρθωσή" του, ως αποτέλεσμα της εκστρατείας αντιδράσεων -πολλώ δε μάλλον η απόσυρσή του-- θα αποτελέσει σοβαρή οπισθοδρόμηση. Πιστεύω ότι για τους αναγνώστες τουλάχιστον της |Αυγής| το ζήτημα είναι λυμένο, γι αυτό και δεν επιμένω. Από εκεί και πέρα όμως, εάν και εφόσον συμφωνούμε σε αυτό το μείζον, υπάρχουν και κάποια άλλα, ήσσονα αλλά όχι ασήμαντα ζητήματα, που συνδέονται με τη στάση μας. Με δυο λόγια, με ποιους τρόπους και ποια επιχειρήματα οργανώνουμε αυτή την υπεράσπιση.

Η σφαλερή συνεπαγωγή

Το γεγονός ότι μια συμμαχία όπου τον τόνο δίνουν οι "πατριωταράδες", οι μισαλλόδοξοι και οι ακροδεξιοί επιτίθεται στο βιβλίο δεν συνεπάγεται, a contrario, ότι το βιβλίο είναι εξαιρετο. Ούτε, επίσης, ότι, για να το υπερασπιστούμε αποτελεσματικά, οφείλουμε να λέμε πως είναι εξαιρετο.

Είναι σίγουρο ότι το βιβλίο διαθέτει πολλές και σημαντικές αρετές, όπως η διεύρυνση της θεματολογίας στους τομείς της πολιτισμικής και κοινωνικής ιστορίας, η ανάδειξη όψεων που παρέμεναν στο σκοτάδι (λ.χ. η ιστορία των γυναικών), η πλούσια εικονογράφηση που λειτουργεί και αυτοτελώς, η απουσία βερμπαλισμού και μεγαλοστομιών (βλ. αναλυτικά το ρεπορτάζ από την εκδήλωση των πέντε επιστημονικών περιοδικών, |Η Αυγή|, 6.3.2007). Αρετές που αποκτούν μεγαλύτερη σημασία όταν το βιβλίο συγκριθεί με τα προϋπάρχοντα. Είναι απαραίτητο, λοιπόν, να τις αναδείξουμε, αλλά παράλληλα χρειάζεται να συζητήσουμε ουσιαστικά για τα προβλήματα και τις αδυναμίες του βιβλίου, με κριτήρια επιστημονικά και παιδαγωγικά, και όχι με βάση την ιδεολογική αρέσκεια ή απარέσκεία μας. Στο κάτω κάτω, αν δεν το κάνουμε εμείς, τότε ποιος;

Δεν μιλάω τόσο για τα σφάλματα, όπως αυτά που επισήμανε σε πρόσφατη εκδήλωση στη

Θεσσαλονίκη ο Γιώργος Μαργαρίτης (λ.χ. τη διόγκωση του αριθμού των απωλειών του ελληνικού στρατού κατά τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο). Αυτά διορθώνονται εύκολα, άλλωστε πραγματολογικές ανακρίβειες συναντάμε, δυστυχώς, σε πολλά εγχειρίδια. Εννών σημεία που δεν αποτελούν προϊόν σφάλματος, αλλά επιλογής. Για παράδειγμα, στο κεφάλαιο "Οι μορφές του 1821" προβάλλονται σε ένα δισέλιδο τέσσερις μορφές: ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, η Μαντώ Μαυρογένους και η Δόμνα Βισβίζη. Η ισοδύναμη αυτή αντιπροσώπευση ανδρών και γυναικών (λες και υπήρχε "ποσόστωση" στον Αγώνα ή μάλλον, επειδή δεν υπήρχε, λες και επιβάλλεται να την εφαρμόσουμε εμείς, σήμερα, στην ιστορική αφήγηση) εκκινεί πιθανότατα από το αγαθό (με όλη τη σημασία της λέξης) κίνητρο της ανάδειξης εκείνων που η επίσημη ιστορία άφησε στην αφάνεια (των γυναικών, των φτωχών, των πληβείων), παρά ταύτα δεν ανταποκρίνεται στις πραγματικότητες του 1821. Η συντριπτική υπεροχή των ανδρών ανάμεσα στους πρωταγωνιστές της Επανάστασης είναι ένα σκληρό, αναμφισβήτητο γεγονός, και από αυτό πρέπει να εκκινήσουμε, σχολιάζοντάς το μετά, όπως δει.

Παράδειγμα δεύτερο, η περιβόητη διατύπωση για την καταστροφή της Σμύρνης, την οποία έχει κάνει παντιέρα το μέτωπο των αντιδρώντων: "Στις 27 Αυγούστου 1922, ο τουρκικός στρατός μπαίνει στη Σμύρνη. Χιλιάδες Έλληνες συνωστίζονται στο λιμάνι προσπαθώντας να μπουν στα πλοία και να φύγουν για την Ελλάδα".² Το ζήτημα έγκειται στο ότι, κατά πάσα πιθανότητα, δεν έχουμε να κάνουμε με αστοχία (σ αυτή την περίπτωση τα πράγματα θα ήταν απλά), αλλά για προσπάθεια να μην εξάπτεται το μίσος με τις περιγραφές των αιματηρών σφαγών. Όμως, αυτή η σωστή πρόθεση οδηγεί στη φαιδρότητα: η διατύπωση παραπέμπει περισσότερο στις σκηνές που διαδραματίζονται στα λιμάνια της χώρας κάθε Αύγουστο και όχι σε όσα συνέβησαν στην προκυμαία της Σμύρνης. Και πάλι, θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς ότι η περιγραφή των ωμοτήτων του στρατού, τουρκικού αλλά και ελληνικού (και, από παιδαγωγικής απόψεως, η ανάδειξη των ελληνικών βιαιοτήτων έχει μεγαλύτερη σημασία για την αγωγή των ελληνοπαίδων) δεν είναι ανάγκη να γίνεται με τον αιμάσσονα νατουραλισμό της Πηνελόπης Δέλτα. Το επιμύθιο, που χρειαζόμαστε, φαντάζομαι, στη ΣΤ Δημοτικού, μπορεί να εξαχθεί και μέσα από την κατανόηση της οδύνης, όχι με τον εξωραϊσμό. Αντιγράψω λίγες αράδες από άρθρο της Χριστίνας Κουλούρη, η οποία, αφού επικρίνει δεόντως την "παραδοσιακή εθνική" ιστοριογραφία, συνεχίζει μιλώντας για την "ουδέτερη" ιστορία, που θέλει να υπηρετήσει μια "φιλειρηνική εκπαίδευση": "Στην προσέγγιση αυτή ελλοχεύει ο κίνδυνος να κατασκευαστεί μια ψευδής εικόνα ενός αρμονικού παρελθόντος και να υποτιμηθούν οι συγκρούσεις που αποτέλεσαν ουσιαστικό στοιχείο του κοινού για γειτονικούς λαούς παρελθόντος. [...] η ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης δεν μπορεί να βασίζεται ούτε στη δραματοποιημένη απεικόνιση ενός ζοφερού παρελθόντος ούτε σε μια ψευδή, εξιδανικευμένη εικόνα για το παρελθόν, αλλά στην ικανότητα να συμφιλιωθούμε με το οδυνηρό παρελθόν μέσα από μια προσέγγιση χωρίς στερεότυπα, προκαταλήψεις και αποσιωπήσεις" (|Το Βήμα της Κυριακής|, 7.1.2007).

Τελευταίο, αλλά όχι έσχατο, ζήτημα. Η συρρίκνωση της αφήγησης, ο κατακερματισμός της, η σώρευση πηγών και εικόνων, που εισηγείται το βιβλίο, αποτελεί πολύ συζητήσιμη προσέγγιση για τη διδασκαλία της ιστορίας. Δεν επεκτείνομαι, αφενός γιατί το θέμα συνδέεται με ένα ευρύτερο (τα αναλυτικά προγράμματα του σχολείου, την πολιτική του υπουργείου και του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου), κυρίως, όμως, επειδή δεν το γνωρίζω επαρκώς.

Ποιος δικαιούται διά να ομιλεί

Συνεχίζοντας, πάντα όσον αφορά την επιχειρηματολογία με την οποία υπερασπιζόμαστε το βιβλίο, πιστεύω ότι αποτελεί σοβαρό λάθος να λέμε (ή να δημιουργούμε την εντύπωση) ότι μόνο οι ιστορικοί μπορούν να αποφαινούνται για ζητήματα ιστορίας.

Πρώτον, αν μόνο οι ιστορικοί μπορούν να αποφαινούνται, τότε δεν έχει νόημα να οργανώνουμε συνεντεύξεις Τύπου, να απαντάμε δημόσια κ.ο.κ.~ θα έπρεπε να περιοριστούμε σε επιστημονικά συνέδρια, αρθρογραφία σε επιστημονικά περιοδικά, επετηρίδες και όλα τα συναφή. |Και| για λόγους τακτικής, το να προτάσσεις ως κριτήριο το "ποιος δικαιούται διά να ομιλεί" αποτελεί παροιμιώδη αστοχία. Έτσι το μόνο που καταφέρνεις είναι να ορθώνεις τείχη, να κόβεις τους διαύλους με την κοινωνία, τη στιγμή ακριβώς που σε μια τέτοια μάχη έχεις ζωτική ανάγκη από συμμαχίες. Κι ακόμα, μια τέτοια στάση δείχνει αμυντική και φοβισμένη, λες και στερούμαστε επιχειρημάτων.

Δεύτερον, εδώ δεν έχουμε να κάνουμε με αμιγώς --αν υπάρχουν τέτοια-- ιστοριογραφικά ζητήματα (λ.χ. το καθεστώς της γαιοκτησίας στο Βυζάντιο ή τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια Ευταξία), αλλά με θέμα ευρύτερο: την αξιολόγηση ενός σχολικού εγχειριδίου. Και εδώ η ιστοριογραφία εμπλέκεται, υποχρεωτικά, με πολλά άλλα πεδία, όπως η διδακτική και η παιδαγωγική. Σε αυτή την κουβέντα, όσο κι αν αποδεικνύεται συχνά άχαρο στην πράξη, χωράει εξ ορισμού και η γνώμη του δασκάλου, του γονιού, του μαθητή, του πολίτη γενικότερα.

Τρίτον --και εδώ περνάμε στα πιο δύσκολα-- η άποψη ότι μόνο οι ιστορικοί μπορούν να μιλάνε

έγκυρα για την Ιστορία ανοίγει τον ασκό του Αιόλου. Αντιστοίχως, τότε, για την οικονομία μπορούν να έχουν έγκυρη γνώμη μόνο οι οικονομολόγοι, για το κυκλοφοριακό οι συγκοινωνιολόγοι, για το κυκλοφορικό οι γιατροί, για τη δικαιοσύνη οι νομικοί...

Επιπροσθέτως, αυτή η περιχαράκωση δεν μας διασφαλίζει τίποτα. Και ο Νεοκλής Σαρρής, για παράδειγμα, που διαμαρτύρεται εναντίον του βιβλίου, ιστορικός είναι, και όχι πλοίαρχος, κτηνοτρόφος³ ή καουστηρατζής.⁴ Και αν στη δεδομένη συγκυρία, πράγματι, ελάχιστοι ιστορικοί μετέχουν στο κύμα διαμαρτυρίας κατά του βιβλίου, σε άλλες περιπτώσεις τα πράγματα δεν ήταν διόλου ξεκάθαρα. Θυμίζω ότι τη ζοφερή περίοδο του Μακεδονικού, αν θέταμε σε λειτουργία αυτή την ιδιότυπη ζυγαριά της επιστημοσύνης, θα βρίσκαμε δεκάδες καθηγητές πανεπιστημίου, τιτλούχους, διδάκτορες ανάμεσα σε εκείνους που υποστήριζαν ότι η Μακεδονία ήταν ανέκαθεν ελληνική και πολλούς ερασιτέχνες ανάμεσα σε αυτούς που άθρωσαν λόγο κριτικό και επιστημονικά έγκυρο. Και ήταν ο κατεξοχήν γλωσσολόγος, ο Γ. Μπαμπινιώτης, εκείνος που υποστήριζε ότι η "σκοπιανή γλώσσα" είναι "ανύπαρκτη" και χαλκεύτηκε στα εργαστήρια του Τίτο, ενώ κάθε άλλο παρά γλωσσολόγοι ήταν, λ.χ., ο Τάσος Κωστόπουλος ή ο Δημήτρης Λιθοξόου. Και όμως, με καθαρά επιστημονικά κριτήρια, λάθευε ο γλωσσολόγος και είχαν δίκιο οι ντιλετάντες.

Μπορούμε να ξεφύγουμε από αυτή την άγονη και άχαρη συζήτηση συμφωνώντας ότι δεν έχει σημασία η ταυτότητα όσων μετέχουν στο διάλογο, αλλά οι κανόνες του. Είναι εντελώς διαφορετικό να λέμε ότι απαιτείται ένα corpus γνώσεων, μια μεθοδολογία και ορισμένοι κανόνες (πράγματα τα οποία κατά τεκμήριο, για κοινωνικούς λόγους, αλλά όχι υποχρεωτικά, οι ιστορικοί διαθέτουν πολύ περισσότερο από τους οδοντογιατρούς ή τους πιτσαδόρους) για να συζητήσουμε επί ιστορικών ζητημάτων, και εντελώς άλλο ότι μόνο οι ιστορικοί μπορούν να αποφαίνονται.

Χορηγοί και χορηγίες

Τελειώνοντας, θέλω να θέσω ένα ακόμα ζήτημα, που συνδέθηκε εξ αρχής με το εγχειρίδιο της ΣΤ Δημοτικού και αφορά τέσσερα βιβλία που κυκλοφόρησαν πρόσφατα με τίτλο |Εναλλακτικό εκπαιδευτικό υλικό για τη διδασκαλία της νεότερης ιστορίας της Νοτιοανατολικής Ευρώπης|. Απευθύνονται όχι σε μαθητές, αλλά σε καθηγητές και σπουδαστές και στοχεύουν στη δημιουργία, ας το πούμε έτσι, ενός μη ελληνοκεντρικού ορίζοντα στη διδασκαλία της Ιστορίας, καθώς εξετάζουν παράλληλα τα γεγονότα και τις εξελίξεις στις βαλκανικές χώρες. Τα βιβλία συνδέθηκαν με το εγχειρίδιο της ΣΤ Δημοτικού όχι μόνο γιατί οι ποικίλοι "εθνοφρουροί" τα έθεσαν από κοινού στο στόχαστρό τους, αλλά και για έναν πιο βαθύ λόγο: επειδή, γνωστικά, συνοδοιπορούν στην προσπάθεια να ανοίξουν άλλοι, μοντέρνοι δρόμοι, στη σχολική ιστορία, να αμφισβητηθούν οι τρόποι και τα θέσφατα της επίσημης ιστοριογραφίας.

Η σειρά αυτή των τεσσάρων βιβλίων δέχτηκε σφοδρή κριτική για τους χορηγούς της, οι οποίοι είναι το Ίδρυμα Α.Γ. Λεβέντη (ελληνική έκδοση), καθώς και το υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ, το υπουργείο Εξωτερικών της Γερμανίας, ο Οργανισμός των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής για τη Διεθνή Ανάπτυξη (USAID), το Σύμφωνο Σταθερότητας για τη Νοτιοανατολική Ευρώπη (αγγλική έκδοση). Στις σχετικές καταγγελίες (ότι πρόκειται για εκστρατεία του διεθνούς ιμπεριαλισμού, με στόχο τον αφελληνισμό της σχολικής ιστορίας μας) δύο είναι οι βασικές απαντήσεις από τους υποστηρικτές των βιβλίων. Πρώτον, ότι αυτά είναι συνωμοσιολογία, δεύτερον, ότι το περιεχόμενο του βιβλίου είναι άμεμπτο επιστημονικά, οπότε ουδείς ψόγος.

Πριν προχωρήσω, θα ήθελα να πω ότι πιστεύω, πράγματι, πως το εγχείρημα είναι σπουδαίο. Το βιβλίο για τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο, για να δώσω ένα παράδειγμα που γνωρίζω καλύτερα, είναι πρωτοποριακό, πλούσιο και εξαιρετικά χρήσιμο, αφού μέσα από τις πηγές και τη βιβλιογραφία βαλκανικών χωρών διευρύνει τον γνωστικό ορίζοντα του μαθητή, που μαθαίνει, π.χ., τις βαλκανικές διαστάσεις της πείνας, της Κατοχής, της αντίστασης, της μνήμης του πολέμου.

Παρά ταύτα (και ενώ φυσικά πρέπει να αρνηθούμε τις φαιδρότητες περί διεθνούς συνωμοσίας), δεν μπορούμε να προσπεράσουμε με ευκολία το ζήτημα των χορηγών. Ακόμα κι αν μας ενδιαφέρει πρώτιστα στο περιεχόμενο των βιβλίων, το ερώτημα γιατί αυτοί οι φορείς χρηματοδοτούν την έκδοση είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον, όχι μόνο από πολιτική αλλά και από ιστοριογραφική άποψη. Τι θέλω να πω; Να μην απλουστεύουμε και να μην θεωρούμε ότι το γεγονός πως πολλοί χρησιμοποιούν τους χορηγούς ως πρόσχημα για να απαξιώσουν την οπτική των βιβλίων μας λύνει αυτομάτως το πρόβλημα.

Ας μην απλουστεύουμε, λοιπόν, και ας προσπαθήσουμε, ως ιστορικοί, να έχουμε και για το σήμερα την ίδια διεισδυτικότητα που δείχνουμε στις ιστορικές μελέτες μας. Ο ιστορικός, λ.χ., που θα μελετήσει τη δραστηριότητα αυτών των οργανισμών (όπως αντίστοιχα μελετά τον "Πολιτισμικό Ψυχρό Πόλεμο") θα είναι υποχρεωμένος να θέσει το παραπάνω ερώτημα. Και θα πάρει σίγουρα πολύ κακό βαθμό, αν αποφανθεί ότι έχουμε να κάνουμε με συνωμοσία κατά της Ελλάδος και συγγραφείς-μαριονέτες. Αλλά επίσης κακό βαθμό θα πάρει αν προσηλωθεί μόνο στο εξαιρετο περιεχόμενο, αποτυγχάνοντας να κατανοήσει τους προσανατολισμούς και τον τρόπο

δράσης των οργανισμών αυτών, οι οποίοι, σε μια κατεύθυνση κατευνασμού των εθνικισμών στα Βαλκάνια χρηματοδοτούν πάσης φύσεως πρωτοβουλίες σε αυτή την κατεύθυνση. Δικαιούται κανείς να διαφωνεί ή να συμφωνεί με μια τέτοια σύμπλευση (και εγώ διευκρινίζω ότι, εκ προοιμίου τουλάχιστον, σε συγκεκριμένες συγκυρίες δεν διαφωνώ), αλλά νομίζω πως δεν μπορεί να μην αντιλαμβάνεται την πολιτική διάσταση του ζητήματος.

Επιπλέον, υπάρχει ένα ζήτημα που αφορά ειδικά τη χορηγία του υπουργείου Εξωτερικών των ΗΠΑ, καθώς η αναγραφή των χορηγών ενέχει και συμβολική σημασία. Θα δώσω ένα υποθετικό παράδειγμα. Θα θέλαμε η Εκκλησία της Ελλάδος να χρηματοδοτούσε ένα εγχειρίδιο, χωρίς καμιά ανάμιξη στο περιεχόμενο, με μόνο τίμημα να μπει μια στάμπα με τον δικέφαλο και να αναγράφεται ως χορηγός, φαρδιά πλατιά, στο βιβλίο; Πιθανότατα όχι, λόγω της σύνολης φυσιογνωμίας και δράσης του θεσμού της Εκκλησίας. Αντίστοιχα, λοιπόν, τη στιγμή που συνεχίζεται η καταστροφική πολιτική της κυβέρνησης Μπους, ειδικά στο Ιράκ, είναι εύλογο, πιστεύω, να δυσανασχετεί κανείς με τη συγκεκριμένη χρηματοδότηση. Και να τη θεωρεί ανεπιθύμητη και άστοχη, ειδικά για ένα εκπαιδευτικό βιβλίο.

Σκέφτηκα πολύ πριν γράψω τις παραπάνω γραμμές. Όχι μόνο επειδή ξέρω ότι θα κακοκαρδίσω πολλούς, και μάλιστα ανθρώπους φίλους, σεβαστούς και δασκάλους~ αλλά επειδή υπάρχει η βάσιμη ένσταση ότι, όταν διεξάγεται ένας τέτοιος πόλεμος, όλα τα σφυριά πρέπει να βαράνε στον ίδιο στόχο: την υπεράσπιση του βιβλίου.

Παρά ταύτα, όπως διαπιστώνεις αναγνώστη, αυτή την κυριακάτικη αυγή, θεώρησα τελικά ότι είναι αναγκαίο --όσο μπορούμε ακόμα-- να ανοίξουμε αυτήν τη συζήτηση, τουλάχιστον μεταξύ μας (Λέω όσο μπορούμε, γιατί αν, λ.χ., αύριο το υπουργείο προβεί στην "εθνοπρεπή" διόρθωση του βιβλίου, τότε, εκ των πραγμάτων, η μόνη κουβέντα θα είναι: Ακυρώστε τις παρεμβάσεις). Και το θεωρώ αναγκαίο για έναν, πρωτίστως, λόγο. Πιστεύω ότι σε μια τέτοια μάχη (γιατί για μάχη πρόκειται, και λέω ξανά ότι πρέπει να τη δώσουμε με κάθε τρόπο) μια μεγάλη ήττα είναι η παρέκκλιση από τις πάγιες αρχές μας, ο ευτελισμός των επιχειρημάτων μας: Με λίγα λόγια, η μεγαλύτερη επιτυχία των "πατριωταράδων", ίσως μεγαλύτερη και από την απόσυρση του βιβλίου, θα είναι να διολισθήσουμε και να υιοθετήσουμε, χωρίς να το καταλάβουμε καλά καλά, τις δικές τους συνήθειες: να αντιμετωπίσουμε δηλαδή την αντίπαλη άποψη και τους φορείς της με έπαρση, με αποσιωπήσεις, αδιαφορώντας, εν τέλει, για την ουσία της υπόθεσης.

Ας διευκρινίσω κάτι ακόμα. Όταν μιλάω σε πρώτο πληθυντικό (και επεξηγώ εδώ τα "εμείς" και τα "μας" που διατρέχουν το άρθρο) αναφέρομαι στους αριστερούς, αλλά και γενικότερα στους κριτικά σκεπτόμενους ανθρώπους, που πονούν για το ήθος του δημοκρατικού διαλόγου -και όχι εκείνους που, ανεξάρτητα από το αν σε αυτήν τη συγκυρία βρίσκονται στη "σωστή πλευρά", υπερασπιζόμενοι το βιβλίο, το μόνο που τους ενδιαφέρει, όπως συνάγεται από το περιεχόμενο και την άρθρωση των επιχειρημάτων τους, είναι το τσαλαπάτημα του αντιπάλου και η επιβολή της άποψής τους. Η απάντηση του Γ. Πρετεντέρη σε άρθρο του Στ. Παπαθεμελή αποτελεί άριστο παράδειγμα, προς αποφυγήν βέβαια, για όποιον θέλει να ανατρέξει σε τεκμήρια.5

Τελειώνω. Θυμάμαι πάντα, όταν συζητάμε τέτοια θέματα αντιπαράθεσης, ένα άρθρο του Σταύρου Ζουμπουλάκη, στα "Ενθέματα", την εποχή των συλλαλητηρίων για τις ταυτότητες. Αφού έλεγε ότι ασφαλώς διαφωνεί με την αναγραφή του θρησκευματος, μιλούσε για τον τρόπο που αντιμετωπιζόνταν (από την Αριστερά κυρίως, αλλά και άλλους) όσοι μετείχαν στα συλλαλητήρια της Εκκλησίας. Και αφού εξηγούσε ότι αισθάνεται να τον χωρίζει μια άβυσσος από όσους μιλούσαν για "κοινωνικό σεληνιασμό", αναφερόμενοι στις αντιδράσεις της Εκκλησίας, επισήμανε το ολέθριο πολιτικό σφάλμα να αντιμετωπίζουμε με υποτίμηση τους ανθρώπους που κατέβηκαν στα συλλαλητήρια. Και κατέληγε: "Το μέτωπο εναντίον του λαϊκισμού δεν πρέπει να οδηγεί αριστερούς ανθρώπους σε φιλελεύθερες, αντιλαϊκές αντιλήψεις και στάσεις. Τουναντίον". Οι περιστάσεις είναι αρκετά διαφορετικές, αλλά το άρθρο αυτό αποτελεί, πάντα, μια χρήσιμη πυξίδα. Και, για να μην αρκεστούμε στα ψιχία που παρέθεσα πριν, σημειώνω πως ο Στ. Ζουμπουλάκης έχει συμπεριλάβει το άρθρο στο βιβλίο του |Ο Θεός στην Πόλη| (εκδ. της Εστίας). Για να ξεφυγούμε από όλα τα παραπάνω δυσάρεστα, και επειδή πρόκειται για μια λαμπρή συλλογή δοκιμίων, τελειώνω με μια προτροπή: Ας το διαβάσουμε~ ανεξάρτητα από τις απόψεις μας, νομίζω θα μας ωφελήσει, προικίζοντάς μας όχι μόνο με γνώσεις αλλά και με μια κουλτούρα διαλόγου.

1 Ακριβέστερα, υπερτονίζονται, εντελώς μεροληπτικά, οι αδυναμίες, και μάλιστα οι αδυναμίες που δεν συνάδουν με τον Κανόνα της εθνικής ορθότητας, οι οποίες και χρησιμοποιούνται ως εφιαλτήριο της επίθεσης. Ανακρίβειες, όπως λ.χ. η διόγκωση του αριθμού των νεκρών Ελλήνων στρατιωτών κατά τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο, δεν απασχολούν τους επικριτές, προφανώς επειδή συνάδουν με το εθνικό συμφέρον!

2 Αντιγράφω, όσον αφορά τους αντιδρώντες, το σχόλιο του "Ιού": "[...] η καταγραφή των βιαιοτήτων δεν μπορεί να είναι μονόπλευρη: δίπλα στις σφαγές των Ελλήνων από τους κεμαλικούς πρέπει να αναφέρονται οι λεηλασίες και οι βιασμοί που συνόδευσαν την απόβαση στη Σμύρνη, η συστηματική καταστροφή των τουρκικών χωριών της ενδοχώρας και η σωρεία εγκλημάτων πολέμου που διέπραξε στο διάβα του ο ελληνικός στρατός. Και πάνω απ' όλα πρέπει να εξηγηθεί, με βάση τις επίσημες ελληνικές στατιστικές της εποχής, ποια ήταν ακριβώς η εθνολογική σύνθεση των υπό απελευθέρωση πολεμικών θεάτρων. Απέναντι σ' ένα τέτοιο ενδεχόμενο, οι περισσότεροι εθνικά ανησυχούντες μάλλον θα προτιμούσαν τη φόρμουλα του συνωστισμού"... (|Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία|, 18.2.2007).

3 Λέω "πλοίαρχος" ή "κτηνοτρόφος", καθώς θυμάμαι την αποστροφή του άρθρου της Χριστίνας Κουλούρη: "Διακινείται μάλιστα και κείμενο που ζητεί την απόσυρση του εν λόγω εγχειριδίου, το οποίο υπογράφεται από πλοιάρχους και κτηνοτρόφους, νοικοκυρές και στρατιωτικούς, από μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΛΑΟΣ και τον πρώην Πρόεδρο της Δημοκρατίας Χρ. Σαρτζετάκη. Δεν είναι βεβαίως τυχαίο ότι μεταξύ των υπογραφών σπανίζουν εκείνες των ιστορικών, εφόσον είναι προφανές από το ίδιο το κείμενο ότι δεν είναι δυνατόν η housewife (sic) ή ο εργάτης από τη Γερμανία, που εμφανίζονται να υπογράφουν, να έχουν διαβάσει το βιβλίο και να έχουν διαμορφώσει άποψη περί της επιστημονικής και παιδαγωγικής του εγκυρότητας". Βλ. το |Βήμα της Κυριακής|, 7.1.2007.

4 Μόνο μεταφορικά μπορεί να θεωρηθεί καυστηρατζής, με την έννοια ότι υποδαυλίζει τον άκρατο εθνικισμό (Σ.τ.Ε.)

5 Γ. Πρετεντέρης, "Η γοητεία της συνωμοσίας", |Το Βήμα της Κυριακής|, 4.2.2006.